

NELER ÖĞRENECEĞİM?

- 1932-1938 DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI
- Türkiye'nin Milletler Cemiyetine Girmesi
- Türkiye'nin Balkan Ülkeleriyle İlişkileri ve Balkan Antantı
- Türkiye'nin Ortadoğu Ülkeleriyle (İslam Ülkeleriyle) İlişkileri ve Sadabat Paktı
- Montrö Boğazlar Sözleşmesi
- Türk – İngiliz İlişkileri
- Türk – Alman İlişkileri
- Türk – Sovyet İlişkileri
- Türk – Fransız İlişkileri ve Hatay Meselesi
- Türk – İtalyan İlişkileri

B- 1932 – 1938 DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Lozan Barış Antlaşması ile birlikte uluslararası alanda hukuki statü kazanan Türkiye, 1923 – 1932 arası dönemde bir taraftan Lozan'ın kazanımlarıyla dış politikasını kuvvetlendirirken, diğer yandan Lozan'dan kalan meselelerle 1930'lu yılların başına kadar uğraşmıştır.

1932 – 1938 arası dönem ise, dünyada değişen dengelere yönelik bir tutum gerektirmiştir. I. Dünya Savaşı sonrası oluşan mevcut dünya düzeninden hoşnut olmayan devletler, 1929 dünya ekonomik bunalımının da etkisiyle yeniden bloklaşma sürecini başlatmışlardır. Almanya, İtalya ve Japonya'nın başını çektiği bu revizyonist gruba karşın, İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği başta olmak üzere anti-revizyonist grup oluşmuştur. Türkiye ise, dünya barışını benimsemiş olduğu dış siyasetinin de etkisiyle anti-revizyonist grup içerisinde yer almıştır.

Türkiye, Sovyetler Birliği ile olan dostluk ilişkilerini sürdürürken, İngiltere ve Fransa gibi büyük devletlerinde yanında yer almaya çalışmıştır. Böylece mevcut statükoyu barışçıl yollarla devam ettirmeye çalışmış ve dış politikadaki ağırlığını arttırmıştır.

Bu dönemde dış politikayı değerlendirirken, devletlerarası ilişkilerin yanı sıra bu ilişkilere zemin hazırlayan bazı olayları da incelemekte yarar vardır.

1. Türkiye'nin Milletler Cemiyetine Girişi

I.Dünya Savaşı'ndan sonra galip devletlerin önderliğinde barışın devamlılığının sağlanması ve mevcut düzenin korunması adına uluslararası işbirliği çerçevesinde Milletler Cemiyeti kurulmuştur. Savaşı kaybeden devletler ise bunun dışında tutulmuştur. Cemiyetin faaliyetleri bir süre İngiltere'nin kontrolünde yürütülmüştür.

1930'lu yıllara gelindiğinde uluslararası siyaset alanında meydana gelen değişimler sonucu yenilen devletler de bu örgüte alınmaya başlanmıştır.¹

Türkiye, İngiltere ile yaşanan Musul sorununda Milletler Cemiyeti'nin İngiltere yanında yer alması sebebiyle cemiyete karşı pek sıcak bakmamıştır. Ayrıca Sovyetler Birliği ile olan dostluk ilişkilerinin zedelenmesini istememiştir. Nitekim Sovyetler Birliği batılı devletler ile 1932 yılına dek iyi ilişkiler kuramamıştır.²

Ancak değişmekte olan dünya düzeni (tıpkı I. Dünya Savaşı öncesi yaşanan) ikili ilişkilerden çok belirli bir taraf tutmayı öngörmüştür. Bu suretle hem statükocu devletler hem de Türkiye Milletler Cemiyetine üyelik konusunda taraftar olmuşlardır.

Türkiye'nin Milletler Cemiyetine üyeliği, İspanya ve Yunanistan temsilcilerinin girişimi ile üyelerin çoğunluğunun 6 Temmuz 1932'de genel kurula sunduğu bir önerenin oybirliği ile kabulünden sonra genel sekreterin daveti üzerine gerçekleşmiştir. 18 Temmuz 1932'de ise genel kurulun aldığı karar ile Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girişi tamamlanmıştır.³

Sovyet Rusya da 1934 yılında Milletler Cemiyetine üye olmuştur. Zaten Türkiye cemiyete üye olmadan önce Sovyet Rusya'ya ilişkilerinin bozulmayacağı yönünde teminat vermiştir.

¹ Rifat Uçarol, Siyasi Tarih (1789–1999),İstanbul 2000, s. 578.

² Mehmet Gönülöbül – Cem Sar, Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919 – 1938), Ankara 1997, s. 96.

³ Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, C.II., Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2007, s. 441.

Türkiye'nin dış politikada takip etmiş olduğu barışçıl siyasete bağlı olarak, 1928 tarihli Briand-Kellogg Misakı'nı imzalaması ve silahsızlanma konferansı çalışmalarına katılması ardından Milletler Cemiyetine üyeliği dış politikada yeni bir dönem teşkil etmiştir.

2. Türkiye'nin Balkan Ülkeleriyle İlişkileri ve Balkan Antantı

Lozan Antlaşması Türkiye ile Balkan devletleri arasındaki sorunları büyük ölçüde çözümlenmiştir.⁴ Böylece Türkiye barışçıl dış siyasetinin etkisiyle Balkanlar'da ikili ilişkileri geliştirme yoluna gitmiştir.

Balkan Devletleriyle Ankara'da bir dizi dostluk antlaşmasına imza atmıştır. Arnavutlukla 15 Aralık 1923'te, Bulgaristanla 18 Ekim 1925'te, Yugoslavya ile de 28 Ekim 1925'te imzalanan dostluk antlaşmaları neticesi devletlerarası ikili ilişkiler düzelmiştir.⁵

Avrupa Devletlerinin revizyonist ve anti-revizyonist iki grup etrafında toplanması Balkan Devletlerini bir birlik kurmaya itmiştir. Bu sebeple Balkan Devletleri arasında konferanslar düzenlenmiştir. İlk Balkan Konferansı Türkiye, Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan temsilcilerinin katılımıyla 5 Ekim 1930'da Atina'da toplanmıştır.⁶ Atina'dan sonra İstanbul, Bükreş ve Selanik'te olmak üzere konferanslar her yıl tekrarlanmıştır. Balkan Pakti'nin kurulmasına giden yolda ilk siyasi girişim, Türkiye ile Yunanistan'ın 14 Eylül 1933'te Dostluk Antlaşmasını imzalayarak sınırlarını karşılıklı olarak güvenceye almaları ile başlamıştır. Daha sonra Romanya ile 17 Ekim 1933'te ve Yugoslavya ile de 27 Kasım 1933'te Dostluk, Saldırmazlık, Hakemlik ve Uzlaştırma Antlaşması yapılmıştır.⁷

Bulgaristan revizyonist tutumundan dolayı Balkan Devletlerinin ısrarlarına rağmen bu antlaşmaların dışında kalmıştır.

Yapılan bu ikili antlaşmaların amacı dostluk ve barışı koruma yönünde olduğundan Türkiye, Romanya, Yunanistan ve Yugoslavya birleşerek Balkan Antantı'na 9 Şubat 1934 yılında imza atmışlardır.

⁴ A.g.e., s. 442.

⁵ Mehmet Gönübol – Cem Sar, a.g.e., s. 99-100.

⁶ A.g.e., s. 100.

⁷ Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, s. 444-445.

Büyük devletlerinde desteğini alan Antant, 1937 yılında Yugoslavya'nın Bulgaristan ile dostluk antlaşması yapması ve Yunanistan'ın İtalya'ya yaklaşması karşısında zayıflamıştır.

3. Türkiye'nin Ortadoğu Ülkeleriyle (İslam Ülkeleriyle) İlişkileri ve Sadabat Paktı

Türkiye Balkanlarda olduğu gibi Ortadoğu'da da bölgesel barışın korunması yönünde ikili ilişkilerini geliştirmek ve devletlerarası barışı perçinlemek adına antlaşmalar yapmıştır.

1935'te İtalya'nın Habeşistan'a Saldırması Türkiye ve Ortadoğu ülkelerini endişelendirmiş, bunun üzerine 2 Ekim 1935'te Cenevre'de Türkiye, İran ve Irak arasında üçlü bir antlaşma imzalanmış, ardından bu antlaşmaya Afganistan'da katılmıştır. Ancak Türkiye ile İran arasındaki bazı sorunlar ve İran - Irak sınır anlaşmazlığı yüzünden anlaşmanın şekil alması uzamıştır.⁸

Türkiye paktın imzalanmasından önce İran ile 5 Kasım 1932'de Dostluk, Güvenlik, Tarafsızlık ve Ekonomik İş Birliği Antlaşması ve 1937'de de iş birliğini sağlayan çeşitli antlaşmalar imzalamıştır. Irak ile 5 Haziran 1926'da imzalamış olduğu Sınır ve Komşuluk Antlaşmasının bazı bölümlerini 1936 yılında uzatmıştır. Ayrıca 1932 yılında suçluların geri verilmesi ve ticaret antlaşması imzalamıştır. Mısır ile 7 Nisan 1937'de Dostluk Antlaşması, Suriye ile de 29 Mayıs 1937'de sınırların güvence altına alınmasına dair bir antlaşma yapılmıştır.⁹

Türkiye, İran, Irak ve Afganistan tarafından 8 Temmuz 1937'de aradaki anlaşmazların giderilmesiyle birlikte imzalanan Sadabat Paktı sınır dokunulmazlığı esasıyla birlikte, herhangi bir uyuşmazlık durumunda pakt üyelerinin Millet Cemiyetine başvurusunu gerekli kılmıştır. Bu durumda antirevizyonist tutuma desteği teşkil etmiştir.

4. Montrö Boğazlar Sözleşmesi

Lozan'da imzalanmış olan Boğazlar Sözleşmesi Misak-ı Milliye ters düşmüş ve Türkiye'yi bu konuda tek yetkili kılmamıştır. Ayrıca boğazların silahsızlandırılması Türkiye'nin güvenliğini tehdit etmiştir.

Her ne kadar boğazların güvenliği Milletler Cemiyeti'nden sorumlu ise de Türkiye Milletler Cemiyeti'nin dünyada oluşan güvensizliğe müdahale edememesinden dolayı bu güvenceyi yetersiz bulmuştur.

⁸ Rifat Uçarol, a.g.e., s. 588.

⁹ Semih Yalçın, Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti, Ankara 2007, s. 311-312.

Değişen siyasi düzene paralel olarak Türkiye Lozan'da kabul edilen bu hükümleri değiştirmek istemiştir. Bunun üzerine antlaşmayı imzalayan devletlere birer nota göndermiş ve boğazlar üzerinden yeni bir antlaşma yapılmasını talep etmiştir.

Almanya ve İtalya'nın revizyonist tehdidine karşılık, İngiltere ve diğer devletler de Türkiye'nin bu tutumunu haklı bulmuştur.

22 Haziran 1936'da İsviçre'nin Montreux kentinde düzenlenen konferans, İngiltere ve Sovyet Rusya'nın farklı görüşleri nedeniyle iki ay sürmüştür. Türkiye her iki devlete de uzlaşmacı bir tavır sergilemiştir. 20 Temmuz 1936'da imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesiyle Türkiye'nin istemiş olduğu önemli değişiklikler kabul edilmiştir.¹⁰

Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile Türkiye boğazlarda güvenliğini sağlamak adına asker ve silah bulundurma hakkını elde etmiştir. Ayrıca Lozan'da boğazların güvenliğini sağlaması adına kurulmuş olan Uluslararası Boğaz Komisyonu'nda kaldırılmış ve Türkiye kendi bölgesinin savunması yapabilme gücüne kavuşmuştur. Herhangi bir savaş durumunda ise yine Türkiye'nin güvenliği adına savaş gemilerinin geçiş serbestisi sınırlandırılmıştır.

Türkiye Lozan'da sınırlandırılmış olan egemenlik haklarını Montrö Boğazlar Sözleşmesinde elde etmiştir. Bu Türkiye'nin Uluslararası alanda prestijini arttırmış ve söz sahibi olmasını sağlamıştır.

İngiltere ile olan ilişkilerde bununla beraber bir yakınlık oluşurken, Sovyet Rusya ile olan ilişkiler ise zedelenmeye başlamıştır.

5. Türk – İngiliz İlişkileri

1923 – 1932 arası dönemde Türk – İngiliz ilişkilerinde Musul meselesi gerginliğe neden olmuştur. Lozan görüşmelerinde İngiltere'nin Türkiye'ye karşı sert tutumu ve Musul meselesinin Türkiye aleyhine neticelenmesi iki ülke arasındaki ilişkilerin seyrini belirlemiştir. Bu olumsuz hava değişmekte olan güç dengesinin ortaya çıkmaya başlamasıyla farklı bir seyir almıştır.

¹⁰ Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, s. 448.

Türkiye'nin 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne üye oluşu ve İtalya'nın 1935'te Habeşistan'a saldırması ikili ilişkilerin ilerlemesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca Türkiye'nin de dış politikada batılı devletlerle olan ilişkilerini geliştirme çabası etkili olmuştur.

İngiltere'nin Boğazlar Rejimi'ni Türkiye'nin lehine yeniden tanzim eden 1936 Montrö Boğazlar Konferansı'nda Türkiye'nin tezine destek vermesi Türk – İngiliz ilişkilerini yakınlaştırmıştır. Akdeniz'de korsanlığın önlenmesi için düzenlenen Nyon Konferansı'nda ise Türkiye İngiltere'yi desteklemiştir.¹¹ Böylece iki ülke arasındaki ilişkiler dostane olmaya başlamıştır.

6. Türk – Alman İlişkileri

Almanya I. Dünya Savaşı sonunda imzalamış olduğu Versay Antlaşması ile ağır bir yükün altına girmiş ve Avrupa diplomasisinde önemi azalmıştır. Bu yükün altından kalkabilmek için özellikle 1933 yılında Hitler'in başa gelmesiyle Almanya, silahlanmaya ve ordularını güçlendirmeye başlamıştır. Ayrıca Versay Antlaşması'nı tanımadığını bildirmiştir.

Revizyonist faaliyetlerde bulunan Almanya, Türkiye'yi de tıpkı I. Dünya Savaşında olduğu gibi kendi safına çekmeye gayret etmiş, ekonomik olarak bağlılığın yanı sıra kültürel, askeri ve siyasi alanlarda da Türkiye'de hâkimiyet kurmaya yönelmiştir.

Almanya Türkiye üzerindeki iktisadi baskısını arttırmak için 1938 yılında Alman ticaret bakanını Türkiye'ye göndermiş ve iki ülke arasında Türkiye'ye 10 yıl süreli 150 milyon Marklık kredi verilmesi üzerinde karar alınarak, 16 Ocak 1939'da Berlin'de bir antlaşma imzalanmıştır. Yine 25 Temmuz 1938'de Berlin'de imzalanan bir ticaret antlaşması Türkiye – Almanya arasındaki ticari münasebetleri arttıracak hükümler içermekte ve Almanya'nın Türkiye'deki iktisadi durumunu kuvvetlendirmektedir.¹²

Türkiye Almanya'nın bu yaklaşımlarını ticari olarak menfaatine uygun düştiğinden geri çevirmemiştir. Bir yandan İngiltere diğer yandan Almanya Türkiye için bir denge politikası oluşturmayı gerekli kılmıştır. Nitekim revizyonist ve anti-revizyonist devletlerin karşısında Türkiye bir yöne eğilmeyi tercih etmemiş, kendini tekrar bir savaşın ortasında bulmak istememiştir.

¹¹ Süleyman Kocabaş, a.g.e., s.74.

¹² Mehmet Gönlübol – Cem Sar, a.g.e., s. 116 – 117.

7. Türk – Sovyet İlişkileri

Türkiye'nin batılı devletler ile ilişkilerini geliştirmesi ve Milletler Cemiyeti'ne üye olması Sovyet Rusya ile münasebetlerin gerilemesine neden olmuştur. Türkiye Milletler Cemiyeti'ne üye olurken, Sovyetler ile imzalamış olduğu antlaşmaya bağlı olduğunu bildirmiştir. Zaten 1934 yılında dünyadaki siyasi değişimlerden dolayı Sovyetler de Milletler Cemiyetine üye olmuştur.

Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras tarafından 1932'de gerçekleştirilen Sovyet ziyaretinde, ikili ilişkiler ve Türkiye'nin uluslararası konumu başta olmak üzere, ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi yönünde kararlar alınmıştır.

1933 yılında ise Vorosilov başkanlığındaki Sovyet heyeti iade-i ziyarette bulunmuş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. yılı kutlamalarına katılmıştır.¹³

İki ülke arasındaki ilişkilerde, imzalanmış olan Tarafsızlık ve Dostluk Antlaşması'nın bütün ekleri ve protokolleri ile birlikte 10 yıllığına uzatılmasını öngören 7 Kasım 1935 tarihli protokol de önemli gelişmelerden biridir.¹⁴

Türk –Sovyet ilişkilerinde ve Atatürk'ün Sovyet politikasında Ermeni meselesinden sonra en büyük problem, Türkiye'ye komünizmin sokulması faaliyetleri olmuştur.¹⁵ Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nden sonra iki ülke arasındaki olumlu atmosfer yerini gergin bir seyre bırakmıştır.

Atatürk'ün ölümü, Türkiye'nin İngiltere ile yakınlaşması, Almanya'nın Türkiye ile ilişkilerini geliştirme çabasına girmesi, tarafların (Türkiye ve Sovyetlerin) karşılıklı olarak konsolosluklarını azaltması gibi nedenlerle Türk – Sovyet ilişkilerinin gelişmesi durmuştur.¹⁶

¹³ Aleksandr Kolesnikov, a.g.m., s. 33.

¹⁴ Aleksandr Kolesnikov, a.g.m., s. 35.

¹⁵ Mehmet Saray, I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu (Açılış Konuşmaları – Bildiriler 21 – 23 Eylül 1987), “Atatürk'ün Sovyet Politikası”, Ankara 1994, s.986.

¹⁶ İlyas Kamalov, “1920 – 30'lu Yıllarda Gelişen Türk – Rus Ekonomik Münasebetler”, Atatürk'ten Soğuk Savaş Dönemine Türk – Rus İlişkileri, I. Çalıştay Bildirileri (Ankara, 14 – 15 Mayıs 2010), Çev.: İlyas Kamalov – İrina Svistunova, Ankara 2011, s. 231.

8. Türk – Fransız İlişkileri ve Hatay Meselesi

Fransa ile Türkiye arasındaki meseleleri Osmanlı borçları ve Hatay Sorununun çözümü oluşturmuştur. Özellikle Hatay Meselesi Atatürk döneminin de en önemli dış politika meselelerinden birini oluşturmuştur.

Osmanlı borçları meselesinin 1933 yılında kesin bir hal almasıyla Türk – Fransız ilişkileri dostane bir seyir almıştır. Fransa ile Türkiye bir taraftan Balkan Antantı'nın bir üyesi olan Yugoslavya ve Romanya vasıtasıyla, diğer yandan 2 Mayıs 1935 tarihli Fransız – Sovyet Karşılıklı Yardım Antlaşması ile birbirleriyle dolaylı olarak bağlanmışlardır.¹⁷

Fransa ile Suriye arasında 9 Eylül 1936 yılında imzalanan antlaşma Hatay'ı anavatana bağlayacak olayların asıl sürecini başlatmıştır. Bu antlaşma ile Fransa Suriye'deki manda idaresine son vermekte ve Suriye'nin bağımsızlığını tanımaktadır. Hatay Sancağı da Suriye'nin bir parçası olarak görülmüştür. Ancak Türkiye 9 Ekim 1936'da Fransa'ya bir nota vererek, özerklik statüsünde olan Hatay Sancağı için de bağımsızlık verilmesini istemiştir. Fransa 10 Kasım 1936'da notaya cevaben Hatay'a bağımsızlık verilmesi konusunda meselenin Milletler Cemiyeti'nde görüşülmesini, bu konuda yetkili olmadığını belirtmiştir. Bu sırada Hatay'da gösteriler olmuş ve Türkler ile Fransız polisi arasında kanlı olaylar meydana gelmiştir. Milletler Cemiyeti konu ile alakalı olarak bölgeye gözlemciler göndererek rapor oluşturmalarını istemiştir. Buna göre bölge içişlerinde bağımsız dışişlerinde ise Suriye'ye bağımlı olacaktır. 27 Mayıs 1937'de sancak milletlerarası alanda bağımsız bir statüye kavuşmuştur. Revizyonist devletlerin politikaları Fransa'nın Türkiye'ye yakınlaşmasına sebep olmuş ve Hatay Meselesinin diplomatik yollardan çözüme kavuşturulması bakımından Türkiye'nin lehine gelişme göstermiştir. 3 Temmuz 1938 yılında Fransa ve Türkiye arasında Hatay Sancağı'nın toprak bütünlüğünü garanti altına alan yeni bir antlaşma imzalanmıştır. Ağustos ayında yapılan seçimler sonucu 40 mebusan oluşan meclis "Hatay Devleti"ni kurmuştur. 29 Haziran 1939 yılında ise oybirliği ile anavatana katılmıştır.¹⁸

9. Türk – İtalyan İlişkileri

İtalya'nın 1930'lu yıllardan itibaren yayılmacı politikası Türkiye'yi İtalya'ya karşı temkinli davranmaya itmiştir. İtalya Devlet başkanı Mussolini'nin 19 Mart 1934 yılında Faşist Kongresi'nde yapmış olduğu konuşmasında İtalya tarihi emellerinin Asya ve Afrika üzerinde olduğunu belirtmesi Türkiye'nin tepkisine yol açmıştır.¹⁹

İtalya'nın Habeşistan'a saldırması Türkiye'nin Balkan Devletleri ile Balkan Antantını kurmasını ayrıca Doğu devletler ile de Sadabat Paktını kurmasını sağlamıştır. Montrö Boğazlar Konferansına da katılmayan İtalya Türkiye'nin duyduğu endişeleri bir kat daha arttırmıştır.

¹⁷ Mehmet Gönlübol – Cem Sar, a.g.e., s. 127.

¹⁸ Süleyman Kocabaş, a.g.e., s.90 – 95.

¹⁹ Süleyman Kocabaş, a.g.e., s.85 – 86.